

Jan van Hout en de Leidse rederijkers

Johan Koppenol (Vrije Universiteit Amsterdam)

Vroeger was alles beter – daar kon ook Jan van Hout al over meepraten. In 1579 schreef hij in een sombere bui een gedicht waarin hij zich beklagt over de weinig opbeurende tijd waarin hij leeft. De tijden zijn moeilijk, en wat kan een mens dan opvrolijken? Via een curieuze omweg, een kennelijk klassiek verhaal over een zekere Lucretia en haar hondje (een verhaal waarvan de bron tot op heden niet is teruggevonden), komt Van Hout uiteindelijk uit bij een mogelijk geneesmiddel voor zijn melancholie: de Leidse `dril`.

Stelt u zich dit curieuze stuk volksleven, zoals van Hout het beschrijft, eens voor. Het gaat om een soort primitieve groepsdans, waarbij één man is uitgedost met een band om zijn middel – en voor het overige lijkt hij poedelnaakt te zijn. Aan de band is een twaalftal koorden of teugels bevestigd. Om hem heen loopt een twaalftal andere lieden, op rode schoenen, met bellen aan hun benen, fraaie mouwen en met vlechten op het hoofd. Elk van hen heeft één van de teugels vast en geeft daar bij tijd en wijle een stevige ruk aan, zodat het slachtoffer in het midden van de groep letterlijk als een speelbal heen en weer stuitert. De groep als geheel beweegt zich op het geluid van een tamboerijnspeeler schoksgewijs, nu eens met sprongen en dan weer aarzelend, voorwaarts:

- Mer noyt hebt gy gezien de vreuchde vande dril spullen.
115 Zulck aerdicheyt die muet ic u hier gaen vertellen:
Dees waren twaelve sterc, de beenen vol mit bellen,
De mouwen opgefronst van duucken, styf en groot,
Mit toyten opten cop, de schuenkens licht en root,
In tmidden van al dees, daer op al dander pasten,
120 Was eenen lopende umgort mit eender basten,
Daer vastaen zyn gemaect, um trecken gins en wederen,
Tweemaal zes zelen; deze' es unvoorzien van clederen.
Een tambouryn die ging hemluyde' al tsamen voren,
Die mit zyns calfs geblaet van verde canst duen horen,
125 Waer naer zy drillende behouden mosten tret.
Dus springen zy vast vort en aarselen te met,
Naer hem haer speelman sluuch.

*[Maar u hebt nog nooit het vrolijke spel van het drillen gezien.
Het is zo'n aardig verschijnsel dat ik het u moet vertellen:
een groep van twaalf man sterk, de benen voorzien van bellen,
met grote, opgepofte mouwen van gesteven doek,
met vlechten op hun hoofd, en lichte, rode schoentjes.
In hun midden, in de gaten gehouden door de anderen,
liep er één met een koord om zijn middel,
waaraan vast waren gemaakt – om hem heen en weer te trekken –
tweemaal zes teugels. Deze persoon draagt geen kleren.
Een tamboerijnspeeler ging voor de hele groep uit
- deze kan zich met zijn kalfsgeblaet van verre doen horen -
en ze moesten, al drillende, zich naar hem voegen.
Zo springen zij soms flink vooruit, dan trekken ze zich weer terug,
al naar gelang de speelman aangaf.]*

Het Leidse drillen was ongetwijfeld een waar fenomeen, een spektakel dat grote bekendheid genoot en dat, zo vertelt Van Hout, zelfs tot jaloezie had geleid bij de Delftenaars, die dan ook een poging hadden gedaan om de wonderlijke dril te kopiëren, maar dat was op een jammerlijke mislukking uitgelopen en dus behielpen de `kalfschietters' zich nu maar weer noodgedwongen met hun eigen folklore – zoals wel vaker is er bij Van Hout een onmiskenbare animositeit ten opzichte van de buurstad Delft te bespeuren.

Kennelijk was de `dril' inmiddels ook in Leiden zelf een zachte dood gestorven, en het lijkt Van Hout prachtig om dit verloren cultuurgood nieuw leven in te blazen. En hij weet ook al hoe: hij zal de rederijkers gaan opporren om de traditie nieuw leven in te blazen. Of de rederijkers daarvoor open stonden en de reanimatie destijds gelukt is, is niet bekend – het is in elk geval een idee om de Drie Oktoberoptocht te verrijken.

Van Hout en der rederijkers

Hoe dat ook zij – het gedicht over het Leidse drillen brengt me bij Jan van Hout en de rederijkers – en dat is het onderwerp waar ik bij deze gelegenheid op verzoek van de organisatie over zal spreken. Ik doe dat uiteraard graag, en ik heb me dus opnieuw verdiept in de literator Van Hout. Jaren geleden heb ik dat ook langdurig gedaan, jaren van ongestoord onderzoek – vroeger was alles beter inderdaad.

Het uitgangspunt voor mijn onderzoek destijds richtte zich op de literaire positie van Jan van Hout, als schakel tussen twee verschillende literaire milieus en tradities. Hij heeft een onmiskenbare rol gespeeld in de wereld van de Leidse rederijkers – en het gedicht over het Leidse drillen, dat bekend staat als het Vastenavondgedicht, zou daar een voorbeeld van zijn. Herman Brinkman, die over dit gedicht heeft geschreven, veronderstelt dat van Hout het in 1579 heeft voorgedragen in de Leidse rederijderskamer; anderen, waaronder ikzelf, hebben dat idee overgenomen. In dezelfde periode als dat gebeurd zou zijn nam Van Hout echter ook deel aan het literaire leven rond de pasopgerichte Leidse universiteit. Hoe die twee, dus de rederijkerij en de universitaire *respublicum literarum*, zich tot elkaar verhielden was niet duidelijk en leidde tot tal van onbeantwoorde vragen. Die vragen golden met name de meest omvangrijke literaire tekst van de hand van Van Hout die is overgeleverd, zijn *Loterijspel* uit 1596. Is dat nu een ouderwets spel, of juist vernieuwend, of allebei tegelijk? Dat probleem heb ik proberen te ontrafelen in mijn boek *Leids heelal* uit 1998.

Het is een omvangrijk boek geworden, maar toch blijkt daarmee het laatste woord over Van Hout en de rederijkers zeker nog niet gezegd, het blijft een lastig onderwerp. De manier waarop Van Hout zich verhiel tot de kamerbroeders heeft hem bij oudere literatuurgeschiedschrijvers geen erg positieve pers opgeleverd: men komt er niet goed uit – nam hij ze nu wel of niet serieus? Soms verwijt men Van Hout regelrecht gedraai. Blok heeft Van Houts houding bekritiseerd, in zijn visie trad Van Hout op als een profiteur, die de rederijkers eigenlijk verfoeide, maar op die momenten dat het hem wel uitkwam wel schaamteloos gebruik maakte van hun inzet. En in de reacties op mijn boek kwam het punt aan de orde. Reden genoeg om voor deze gelegenheid me nog eens in de kwestie te verdiepen, en ik heb me daarbij niet gericht op het *Loterijspel*, maar juist op Van Houts vroegste werk uit de jaren 1577-1579.

Rederijkers in Leiden

Voor ik daaraan begin, is het echter goed nog even aandacht te besteden aan het verschijnen van de rederijkerij. De rederijderskamers waren stedelijke en dorpsinstellingen waar, vanaf de 15de eeuw, de – mannelijke – leden zich oefenden in onder andere de dichtkunst, toneel en welsprekendheid. De rederijkers kwamen wekelijks bijeen in hun vergaderlokaal om zich te

bekwamen in het schrijven en declameren van teksten, te oefenen voor hun toneeloptreden, te zingen - en daarbij werd een royale borrel geschonken. De activiteiten waren streng gereguleerd: er waren regels voor het kiezen van de bestuursleden, voorschriften voor de onderlinge omgang, boeteregelingen voor wie zich misdroeg of zijn verplichtingen niet nakwam. Daarbij nam het competitieve element een belangrijke plaats in: de leden van een kamer, de kamerbroeders, streden tegen elkaar bij het schrijven van de beste refereinen, en de kamers wedijverden onderling op (soms groots opgetuigde) wedstrijden, met kleurrijke optochten, toneelvoorstellingen, zang en voordracht. Op lokaal niveau waren de rederijders betrokken bij de organisatie van feesten, processies en andere evenementen.

De rederijders trokken al sinds jaar en dag de aandacht van literatuurhistorici en zij hebben in de loop van de jaren veel informatie over de leden, hun literaire activiteiten en de aard van hun teksten naar boven gebracht. Recent hebben ook historici onderzoek naar de kamers gedaan, onder wie Arjan van Dixhoorn, die in een belangrijke studie heeft laten zien dat de kamers zeker niet alleen vanuit een literair oogpunt bekeken moeten worden. Hij maakt aannemelijk dat de kamers in feite functioneerden als een soort 'volksuniversiteiten'. Het aantal jongens dat naar een echte universiteit ging, was uiterst klein. De talloze andere jongens die om succesvol een carrière te kunnen maken in de handel en het openbaar bestuur zich goed moesten kunnen uitdrukken, zowel mondeling als schriftelijk, die een debat moesten kunnen voeren, succesvol corresponderen en een redevoering moesten kunnen houden, konden de vaardigheden die daarvoor nodig waren opdoen en trainen in de rederijderskamers. De kamers zijn dan ook vanuit dat maatschappelijke opzicht instellingen van groot belang.

Het Leidse archief is rijk aan gegevens over de rederijders en bevat tal van schatten. Tot die laatste categorie behoren onder meer een handschrift met (deels nog nooit uitgegeven) toneelstukken - ik werk momenteel aan een uitgave van dit handschrift; en een handschrift met rederijdersliederen, waarvoor hetzelfde geldt. Maar ook alle losse snippets en posten in de rekeningen zijn waardevol, omdat ze met elkaar een beeld geven van de activiteiten en plaats van de kamerbroeders in het Leidse culturele leven. Wie de vroege gegevens op een rij zet, krijgt een beeld van een tamelijk opgewonden en explosief stelletje. Zo waren de rederijders al heel vroeg betrokken bij ketterse activiteiten, door opruiende en spottende gedichten te schrijven en te verspreiden; onder meer de minderbroeders moesten het daarbij ontgelden. Jan Beuckelsz, alias 'Jantje van Leiden', de beruchte aanvoerder van de gewelddadige groep wederdopers die in de jaren 1534-1535 de stad Munster innam om er eigenhandig het Rijk Gods te stichten, compleet met naaktloperij en veelwijverij, zou keizer zijn geweest van de Leidse rederijderskamer. En toen in 1566 de Beeldenstorm over de Lage Landen raasde, hebben de Leidse broeders zich laten gelden door te sollen met een heiligenbeeld dat ze hadden ontvreemd uit de Pieterskerk. Dat beeld zetten ze op de Breestraat en lieten het, met behulp van touwen, voorover duikelen en buigingen maken voor de voorbijgangers, terwijl ze gekkigheden riepen.

De genoemde gebeurtenissen geven niet echt een beeld van de rederijderij als instituut waar mensen een deel van hun culturele vorming haalden. Ze konden er allerlei zaken leren waar ze in hun maatschappelijke loopbaan veel aan zouden hebben, maar dit beeld is natuurlijk vertekend: juist daar waar ze over de schreef gingen, is er melding van gemaakt in de archiefstukken. Er werd uiteraard ook veel en serieus geoefend en gesproken. Ook daar zijn wel bronnen voor te vinden, bijvoorbeeld een aantal toneelstukken waarmee de Leidse kamer prijzen in de wacht sleepte in de jaren veertig van de zestiende eeuw. En daarmee zijn we meteen bij Jan van Hout, want de auteur van die stukken is niemand minder dan zijn vader, Cornelis Meesz. van Hout. Kennelijk was vader Van Hout gedurende een aantal jaren 'factor' van de kamer, dat wil zeggen de artistieke leider die verantwoordelijk was voor het schrijven van de teksten bij belangrijke aangelegenheden, zoals interlokale wedstrijden. Hij

deed dat met onmiskenbaar talent, zo blijkt uit zijn vaardig geschreven *Esbattement van sMenschen Sin en Vergankelijcke Schoonheit*. We kunnen dus rustig veronderstellen dat Jan van Hout de rederijkerij met de paplepel heeft binnen gekregen – maar dat maakt zijn verhouding tot de rederijkers er niet minder complex om.

Van Hout als literator

Jan van Hout is in literair opzicht een man met meerdere gezichten. Ik wees al op het feit dat hij zich in twee literaire werelden tegelijk bewoog. Ten eerste was dat de universitaire kring, of, om Van Hout te citeren, ‘het gezelschap ende de vergaderinge der gener die hem in de nieuwe universiteyt der stad Leyden ouffende zijn in de Latynsche of Nederduytsche poëziën, ende allen anderen liefhebberden der Nederlandsche sprake’. Van Houts hechte vriendschap met Janus Dousa, opgebouwd tijdens de bange dagen van het beleg, gaf de secretaris toegang tot de kring van geleerden aan de jonge universiteit. Van Hout is in die kring meteen een eigen rol gaan spelen – ambtelijk, als secretaris van de curatoren. Maar ook op het informele vlak heeft hij een eigen positie ingenomen. Over het gezelschap dat Van Hout noemt, is niet heel erg veel bekend. Het moet een ongebonden vriendenkring zijn geweest die in de jaren 1578-1585 regelmatig bijeen kwam om te eten, poëzie te lezen en te bespreken. De harde kern van dit gezelschap werd gevormd door Dousa, Van Hout en de grote humanistische geleerde Justus Lipsius. Van Hout was in het gezelschap degene die de waarde van de Nederlandse taal benadrukte en zijn vrienden aanzette tot het schrijven in hun moedertaal; soms slaagde hij daarin, zoals in het geval van Dousa, bij anderen faalde hij – dat gold voor Lipsius. Van Hout zelf kon op zijn beurt, door zijn universitaire vrienden, zijn kennis van zowel de klassieken als de moderne renaissancepoëzie uit Frankrijk en Engeland vergroten. Vervolgens probeerde hij de literaire vormen en technieken daarvan te vertalen naar het Nederlands.

Van Houts rol in de universitaire kring is dus die van leergierige buitenstaander, maar dan wel een buitenstaander met een stevige eigen agenda. Zijn verhouding tot het tweede literaire milieu waar hij mee te maken had, de rederijkerij, is lastiger te typeren en allesbehalve eenduidig. Van Hout heeft hier een heuse Januskop: enerzijds heeft hij felle kritiek op de kamerbroeders, maar anderzijds blijkt hij ook een opbouwende rol te hebben vervuld.

Kritiek op de rederijkers

Van Houts kritiek op de rederijkerij is ongetwijfeld het bekendst. Die kritiek formuleerde hij in een tweetal prozateksten, beide bedoeld als voorwerk bij zijn - niet overgeleverde - vertaling van Buchanans *Franciscanus*, een scherpe satire op de katholieke bedelorde. Van Hout schreef bij die vertaling een ‘Opdracht aan Broer Cornelis’ (dat is de minderbroeder Cornelis Adriaensz Brouwer, hoofdpersoon van de zeer omvangrijke, satirische *Historie van B. Cornelis Adriaensen van Dordrecht* (1569), waarover Karel Bostoën heeft gepubliceerd) en een voorwoord gericht ‘Tot het gezelschap’, dat de Leidse universitaire vriendenkring. Beide teksten stammen uit 1578.

Laten we om te beginnen kijken naar de *Opdracht*. Daarin stelt Van Hout zijn vertaling onder de hoede van Broer Cornelis, die hem moet beschermen tegen de kritiek van met name de rederijkers, of, in Van Houts woorden, de ‘redenloze zinnen, of reeckelige zwijnen, van degeene die hem zelfs Rheterozijnen nommen’. Wat volgt is een fikse opsomming van de tekortkomingen van de rederijkers:

Niet alle die dezen name misbruycken - neen voorwaer - mer alleenlicken zulcke die de luyden (zoe zij haers gelijc in botticheyt bejegenden) gaerne wijs maecken zouden de consten van Poëzie ende Rethorycke eene te wezen, tusschen dewelcke zoe groten

verschille es.

[niet allen die de naam misbruiken, zeker niet, maar alleen diegenen die de mensen graag willen wijsmaken (op de botte manier waarop zij elkaar onderling bejegenen) dat de kunst van de poëzie en de kunst van de retorica één zijn, terwijl daartussen een groot verschil bestaat.]

Veel rederijkers kennen dus het verschil niet tussen poëzie en retorica. Hun dichtkunst vertoont dan ook tal van grote onvolkomenheden, maar daar hebben ze zelf geen kijk op, want als ze maar een paar regels bij elkaar gerijmd hebben, denken ze een meesterwerk te hebben gemaakt:

Zulcke [nl. de rederijkers] die - als zij mer drie of vier ongebonden regelen bij den anderen weten te rapen: een van 't noorden, dan een van 't zuyden, dan een van 't oosten ende dan een van 't westen, ende zij dezelve achter in den staert opten anderen properlicken weten te duen rijmen ende clincken - een groot stuc werx bedreven willen hebben.

[lieden die – als zij maar drie of vier losse regels bij elkaar weten te harken, één uit het noorden, één uit het zuiden, één uit het oosten en één uit het westen, en zij die 'in de staart' gedegen weten te laten rijmen en klinken – pretenderen een groot werkstuk te hebben volbracht.]

En ook de drankzucht van de rederijkers wordt breed uitgemeten. Je ziet een rederijker zelden zonder kan of pul (een 'één-oor') aan de mond, terwijl ze hun rondelen en refereinen laten horen:

Zulcke die bij den anderen in gruughen ende taveernen vergaderen ende geen minuyte tijts versaemt en zouden connen wezen zonder de eenoorde - 't ruyd daer zij alle haer vunstige const uytzuigen - aen den bec te hebben.

Zulcke die, hare penssen mit dranc verladen, zad gemaect ende als een varckensblaze opgejaecht hebbende (zodat hen 't lijf van vadsicheyt gespannen staet) dan, mit acht regelen (die zij - als exters van d'eene tac op d'ander huppelende - t'samen rapen) een rondeelken weten uyt te ruspen, een meesterstuc gewracht willen hebben.

Zulcke die wetende, *ab hoc et ab hinc*, een Refereynken van vier vijftien op de knie [d.w.z. improviserend] - zo zij 't nommen - te maecken, voor sancten willen aengebden wezen.

[Lieden die samenscholen in kroegen en taveernes en die geen minuut bij elkaar kunnen zijn zonder een kan – het onbeschaafde waar zij al hun vunzige kunst uitzuigen – aan de bek te hebben; lieden die, nadat zij hun pensen vol drank geladen, volgegoten en hebben opgeblazen als een varkensblaas, zodat hun lijf is opgezet van vadsigheid, dan met acht regeltjes (die zij als eksters, huppelend van de neen tak op de andere, samen rapen) een rondeeltje weten op te rispen, een meesterwerk gemaakt willen hebben; lieden die, van de hak op de tak, een refereintje van vier keer vijftien regels 'op de knie' – zoals zij hun improvisatie noemen – als heiligen aanbeden willen worden]

En daarmee is Van Hout nog lang niet aan het einde van zijn filippica: de kamerbroeders maken spelen die niet voldoen aan de eisen van de klassieke tragedies en komedies, en hun taal is vervuild met 'een grooten hoop vremde, dicwijls bi hen zelfs verzierde, ende ongehoerde termen of geschuimde woorden - slot noch wal hebbende', met andere woorden: met tal van

vreemde, zelfverzonnen woorden en bastaardtermen die kant noch wal raken. En er lijkt bij dat alles geen hoop op verbetering:

Zulcke - zegge ic noch - die niet en weten, noch niet en begeren te leeren noch te weten, [zulcke] die op geen guede vermaningen, noch op geboden of verboden van haer wettige overheyt en passen.

[lieden – voeg ik er nog aan toe – die niet weten, en ook niet willen weten en willen leren, lieden die geen rekening houden met de aanwijzingen, noch op de geboden en verboden van hun wettige overheid willen letten.]

Uiteraard moeten we niet uit het oog verliezen dat het hier om een satire gaat, opgedragen aan de zogenaamd hooggeëerde Broer Cornelis. Maar dat betekent niet dat de kritiek die Van Hout hier formuleert niet gemeend is. In de tweede tekst, de inleiding gericht aan het universitaire gezelschap, komen namelijk alle kritiek punten nog een keer terug, en ditmaal is van ironie en satire geen sprake. Ook in deze tekst wordt de rederijkers verweten dat zij het onderscheid tussen poëzie en retorica niet kennen, en vooral dat ze zeer onkundig zijn waar het de beoordeling van kunst betreft. In een eigen poëtisch programma presenteert Van Hout zich tegelijkertijd als een dichter die zijn tijd niet verdoet in kroegen, die zich inspant om de juiste, dat wil zeggen klassieke literaire vormen, te hanteren en een zuiver Nederlands te schrijven. Kortom: alles wat de rederijkers niet doen.

Leermeester van de rederijkers

Van Houts oordeel over de rederijkers is vaak aangehaald in literatuurgeschiedenissen om de breuk tussen de 'oude' en de 'nieuwe' kunst, dat wil zeggen tussen de literatuur van de rederijkers en de literaire renaissance, te illustreren. Dat is begrijpelijk, gezien de aard van de tekst, maar toch is daarmee voor Van Hout nog maar het halve verhaal verteld. Want zijn scherpe kritiek mag dan sinds lang een ruime bekendheid hebben, uit recent onderzoek is gebleken dat daar een tweede verhaal naast hoort, een verhaal waarin Van Hout de rederijkerij juist opbouwt. Zo blijkt Van Hout in 1577 degene te zijn geweest die de Leidse rederijkers weer activeert, nadat ze hun activiteiten kennelijk – en begrijpelijkerwijs – ten tijde van het beleg hadden gestaakt. Van Hout schrijft voor die gelegenheid een rederijkerskaart, een oproep voor een rederijkerswedstrijd. Hij laat die beginnen met de volgende overweging:

- 1 Wee u, die, (zeyt de Heer) des mergens voor het rizen
Der zonnen, vruuch op zijt; en u tot zuipen geeft:
Tot dat, de cracht des wyns, in u mit hetten leeft.
[...]
- 15 Um deze zunden loten, en zaec van sdoods verziken,
Te nemen wech, van outs, voor menich Junger held,
Verscheiden cortingen des tyts, zijn ingestelt;
En under andere, de cunst der Retoriken.

*[Wee u die (zegt de Heer) 's morgens voor zonsopgang
al vroeg op bent en meteen aan het meteen op een drinken zet
totdat de kracht van de wijn u verhit [...];
om deze zondige praktijken en zaak die doodziek maakt
weg te nemen, zijn er vanouds verscheidene tijdsbestedingen ingesteld,
en een daarvan is de kunst van retorica.]*

Drankzucht is, met andere woorden, een groot kwaad, maar gelukkig zijn er verschillende vormen van tijdverdrijf om de mensen van de drank af te houden en één daarvan is de `cunst der Retoriken'. Let wel: terwijl in de Opdracht aan Broer Cornelis de drankzucht als een van de meest kwalijke eigenschappen van de rederijkers wordt opgevoerd, geldt de kunst hier juist als een krachtig antidotum, een tegengif tegen de alcohol. En dus doen de Leidse kamerbroeders er goed aan de slapende retorica wakker te kussen, en wel door op zondag 18 augustus 1577 samen te komen in herberg `De vechtende leeuw' van Jan Marcusz van Ypre aan de Breestraat, met een referein `in Nederlantsche spraec, en maet van outs gewoon', om zo hun kunst weer op te pakken.

En het is niet bij dit ene initiatief van Jan van Hout gebleven, want al een jaar later schrijft hij opnieuw een rederijkerskaart. Ter gelegenheid van de tweede jaarmarkt om het Leids ontzet te herdenken, van 1 tot 10 oktober 1578, nodigt hij alle rederijkers uit de Lage Landen uit naar Leiden te komen met een dankgedicht voor het Ontzet. Een van de strofes uit de uitnodigingskaart luidt als volgt:

Met cunst verslijt u tien, die u cunt bemueien,
Der negen Nymphen spel; die eertijts waert geraect,
45 Op den twee-topten-berch, daer ghi sijt nat gemaect.
Van tuele waterken, dat spaerts-huuf daer de vlueien,
Danckt Godt in minen naem, van alle zine gueien,
Die hi mi duen bewees, naer mine prisien haect,
En opten zesten, toont hue dat ghi sijt gespraect,
50 Want, um u eygen werck te lesen, wilt u spueien,
Al est dat veel verfueien, uns duytsche Poëzi;
Volhert ghi in u werck: maect dat hem elck verwundert,
Haer rijcke fraeyicheyt, in mate volgt mi.
Tgetal der regelen, niet boven ga, twee hondert
55 Noch min dan anderhalf, zoo dichten veel, vermoorden
Guei zin, hier meest naer tracht, spreect Nederduytsche woorden.

*Besteedt uw tijd aan de kunst, u die u kunt bezig houden
met het spel van de negen muzen, u die eertijds
op de dubbel-getopte berg kwam en daar bent besproeid
met het koele water dat een paardenhoef daar liet vloeien.
Dankt God uit mijn [=Leidens] naam voor al zijn weldaden
die Hij mij toen (nl. bij het Ontzet) bewees. Ding naar mijn prijzen
en laat op de zesde [oktober] zien hoe dat u bespraakt bent.
Wilt u spoeden om uw eigen werk voor te dragen.
Ook al verfoeien velen onze Nederlandse poëzie,
ga door met uw werk en maak dat iedereen zich verwonderd
over haar fraaie rijkdom. Volg mij na in dichtmaat.
Het aantal regels mag niet boven de tweehonderd gaan
en niet minder dan honderdvijftig. Veel gedichten vermoorden
een goede betekenis – let er daarom vooral op Nederlandse woorden te gebruiken.]*

Dit is, ondanks het wat hoekige karakter, vanuit literair-historisch oogpunt gezien een belangrijke tekst. Hij laat ten eerste zien dat Jan van Hout de vormen en beeldtaal van de renaissance in de vingers begint te krijgen: de aangehaalde strofe heeft de vorm van een sonnet, en de eerste vier regels laten zien dat hij zijn mythologie kent en hij vertrouwd is met de geijkte

beeldspraak van de negen Muzen op de Helicon, waar dichters hun inspiratie opdoen door te drinken uit de bron die daar vloeit sinds het gevleugelde paard Pegasus er zijn hoef plantte. Maar nog belangrijker is het poëtische programma dat Van Hout uitstippelt voor de deelnemers aan de wedstrijd. Zij moeten op de proppen komen met een gedicht van minimaal 150 en maximaal 200 regels, in zuiver Nederlands. Wat betreft de dichtmaat kan iedereen een voorbeeld nemen aan Van Hout zelf: 'in mate volgt mi'.

Met name dit laatste is van belang: verscheidene van zijn tijdgenoten roemen hem vanwege zijn rol bij de invoering van de versmetriek, en dit gedicht, dat lang een verscholen bestaan leidde, laat zien hoe hij dat deed: door zijn eigen werk ten voorbeeld te stellen. De uitnodiging is, zo blijkt uit de stadsrekeningen, in duizendvoud gedrukt en verspreid. En daarmee is het verhaal nog niet ten einde. De bijdragen van de deelnemers aan de wedstrijd van 1578 blijken namelijk bewaard te zijn gebleven in het Leidse archief en Van Hout heeft bij een aantal bijdragen deze als een echte schoolmeester nagekeken. In enkele gedichten en streepte hij onnodige leenwoorden, zoals 'victorie' aan – dat had in goed Nederlands 'zege' of 'overwinning' moeten zijn. En de dichter die het gedrag van de Spanjaarden 'verckelijk' noemt (waarmee hij varkensachtig bedoelt) krijgt eveneens een streep, en in de marge de opmerking: 'geen duyts' [=geen Nederlands].

Het rederijkersreglement van 1578

De drie-oktoberwedstrijd waarvoor Jan van Hout dit gedicht schreef stamt uit hetzelfde jaar als de Opdracht aan Broer Cornelis, 1578. Van Hout doet in deze periode dus twee dingen tegelijk: hij bekritiseert de rederijkers in felle bewoordingen, maar tegelijkertijd reikt hij hen de hand door mee te helpen hun organisatie weer op poten te zetten en de ondeugden die hij ziet te bestrijden. Dat geldt zowel de ondeugden in morele als artistieke zin: rederijkerij hoeft niet met drankmisbruik gepaard te gaan, en de rederijkerij kan zichzelf veranderen en verbeteren door te evolueren in de richting van de renaissancepoëzie. Hij benadrukt het verschil tussen poëzie en retorica, hamert op het gebruik van goed, zuiver Nederlands en laat zien hoe een vers technisch in elkaar hoort te zitten.

Er bestaat nog een document, ook uit 1578, dat het beeld van Jan van Hout als kritische hervormer van de rederijkerij toont, en dat is het reglement van 1 oktober, waarmee het stadsbestuur de kamer officieel toestemming gaf haar voor activiteiten – dat dit juist nu geregeld werd hangt ongetwijfeld samen met de wedstrijd die een paar dagen later, op zes oktober 1578, plaats zou vinden. Het is niet moeilijk de geest van Van Hout in dit stuk terug te lezen: er zijn tal van ordemaatregelen – nu was dat min of meer standaard in dergelijke reglementen – maar er zijn ook voorschriften die onmiskenbaar uit Van Houts koker stammen. Zo moeten de rederijkers er bij elkaar op letten of hun Nederlands goed is, er zijn voorschriften voor het aantal lettergrepen dat men bij bepaalde genres mag gebruiken. Ook opgenomen is een bepaling dat het stadsbestuur onbepaald toegang heeft tot de rederijkersactiviteiten. Dit laatste is een curieuze en ook wel veelzeggende regeling, die laat zien dat Van Hout, ook waar het de rederijkerij aan gaat, primair handelt als vertegenwoordiger van het stedelijke bestuur.

Dit laatste aspect is nog wat scherper te krijgen, wanneer men daar de belangrijkste rederijkersactiviteiten bij betreft van de jaren die volgden. Zo waren de rederijkers vermoedelijk betrokken bij de intocht van Leicester in 1586 – helaas is daar weinig over bekend. Wel staat vast dat de kamerbroeders, in samenwerking met Van Hout, in 1594 een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de ontvangst en huldiging van prins Maurits, nadat die de stad Groningen had veroverd. En uiteraard was er de grote loterij van 1596, waarbij de rederijkers op aanraden van Van Hout werden ingeschakeld om een dreigend financieel fiasco af te wenden. Wie deze feiten op een rij zet, kan moeilijk ontkomen aan de indruk dat de secretaris de rederijkerij vooral heeft gezien als een instrument in handen van de Leidse

overheid, een instrument dat kon worden aangewend bij representatieve en propagandistische activiteiten, of dat nu de promotie van de jaarmarkt of het huldigen van hoog bezoek betrof, een instrument dat de organisatie van stedelijke festiviteiten op zich kon nemen, en waar de overheid dus ook greep op moest hebben. Van Hout stelt zich daarbij op als een kritische buitenstaander: hij zorgt dat de organisatie opkrabbelt na het beleg, zodat het bestuur er een beroep op kan doen en hij spant zich in om het gedrag en de literaire prestaties van de rederijkers te verbeteren, maar hij doet dat wel vanaf de zijlijn, vanuit het stadhuis. Ook wanneer Jan van Hout de rederijkers verdedigt tegen de calvinistische predikanten – confrontaties tussen de rederijkers en de calvinistische predikanten waren een terugkerend fenomeen in Leiden – lijkt hij daarbij in eerste instantie de stedelijke belangen te behartigen. De Leidse politiek duldde geen inmenging van de predikanten in overheidszaken – en de rederijkerij viel daaronder.

Het publiek van het Vastenavondgedicht

Indien dit klopt en Jan van Hout de rederijkerij vooral zag als een politiek middel, heeft dat uiteraard gevolgen voor zijn verhouding tot de rederijkerij. Zoals gezegd heb ik in mijn proefschrift Van Hout proberen te plaatsen als schakel, als middelaar tussen twee literaire milieus. Eén van de kritiepunten die naar aanleiding van mijn boek naar voren is gebracht, is dat ik Jan van Hout daarbij teveel losmaak uit het rederijkersverband en hem te exclusief een dichter van de renaissance maak. Nu is dat een reëel gevaar. Als het onderzoek van de afgelopen decennia iets heeft duidelijk gemaakt, dan is het wel dat er niet zoiets bestond als een scherpe scheiding tussen de oude en de nieuwe poëzie. Sterker nog: vrijwel alle ‘moderne dichters’ waren rederijkers en zijn begonnen in de kamers: dat geldt voor figuren als Spiegel, Bredero, Hooft en Vondel. En zou dat dan niet voor van Hout gelden? Ik geef toe dat dit niet meteen voor de hand ligt. En daarbij: er bestond toch immers een tekst die Van Houts aanwezigheid en dus zijn kennelijke lidmaatschap van de Leidse Witte Acoleyen bewees, namelijk zijn gedicht waar ik mijn lezing mee begon, het gedicht over het Leidse drillen? In de bestaande studies wordt alom aangenomen dat Van Hout deze tekst heeft voorgedragen in de rederijkerskamer op Vastenavond 1579.

Een dergelijke aanname, die ikzelf ook heb overgenomen in mijn boek over Van Hout, maakt het beeld inderdaad gecompliceerd. Is Van Hout dan inderdaad een kameleon, of zelfs zoals Blok suggereerde een onbetrouwbare profiteur? Zet ik hem in mijn boek teveel op afstand van de rederijkers? Ik kwam er niet uit, en daarom ben ik voor deze gelegenheid eens goed in de betreffende tekst gedoken – iets wat ik tot op heden nooit grondig gedaan had. En dat heeft wat mij betreft wel iets opgeleverd. Want wat staat er nu eigenlijk precies, wanneer Van Hout aankondigt dat hij de rederijkers wil gaan vragen de Leidse dril nieuw leven in te blazen? Dit is wat hij schrijft, in zijn droevige en melancholieke staat:

- Zelfs ooc myn waertste lief, de waere poëzie
140 Can my dan troosten niet. Dit maect myn geest onblie,
Dit maect myn muet bedruuft; myn hart hierum bezwyct;
Benaude bangicheyt mi deur tgebeente stryct,
Niet anders zuuckende dan um zum liens te vinnen,
Die doude, leytschen dril eens wilden weer beginnen.
145 Hola, daer quamt my in zyn dagen noyt bequamere!
Ic wilt gaen stellen voor hem, dier zyn van der camere,
Die op heur eygen buyl tgemeene volxken pynen
Te maken cortinge des tyts en Retrozwynen
Van outs geheten zyn. Bylo, daer est gepast

150 Laet dees' crackeeltgen snoot uytbrengen in den bast;
De ketelaer die zal de speelman wel verstrecken
En houdende de maet vast boecken op zyn becken.

*[Zelfs mijn grootste liefde, de ware poëzie,
kan mij dan niet troosten. Dit bezwaart mijn geest,
dit stemt mijn gemoed droevig, mij hart krimpt ineen
en benauwende angst trekt door mijn gebeente.
Ik wil niets anders dan zoeken naar een stel lieden
die de oude Leidse `dril' weer wilden uitvoeren.
Maar wacht! Nooit viel mij een geschiktere kandidaat in!
Ik ga het aankaarten bij de leden van de rederijderskamer,
die op hun eigen kosten het gewone volk
tijdverdrijf bieden en die vanouds `retrozwijnen'
worden genoemd. Ja, daar hoort het,
laat hen dit zootje ongeregeld in het touw brengen.
De koperslager kan wel als speelman optreden
en, in de maat houden, hard beuken op zijn becken!]*

Het lijkt me dat wie deze regels goed tot zich laat doordringen onmogelijk vol kan houden dat dit een sterk bewijs is voor Van Houts lidmaatschap van de Leidse rederijderskamer. Ten eerste stelt hij dat als hij in een treurige stemming verkeert de `waere poëzie' hem geen troost biedt. Daarmee behoort de kunst van de rederijders dus in ieder geval niet tot de ware dichtkunst. En Van Hout presenteert zich bovendien, in elk geval in deze regels, nadrukkelijk als buitenstaander: hij wil zijn plan gaan voorstellen aan `dier zyn van der camere': zij van de rederijderskamer – daar hoort hij kennelijk zelf niet bij. Hij duidt hen bovendien met onmiskenbare spot aan als `retrozwynen'. Nu was het Vastenavond en dus moet men bedacht zijn op een grapje in eigen kring.

De belangrijkste reden om te denken dat deze tekst wel bedoeld was om voor te lezen in de kamer is te vinden aan het slot van het gedicht, waarin Van Hout de rederijders als het ware verzamelt voor de `dril' en hen bij hun (bij)namen noemt:

Den Huet, al es hy vruet, die comt vooraen gestreken,
Die drilt fraey op zyn tret. Daernaer volcht onze Veenenborch;
170 Mer deze reys zoe zal vry offeren van Crenenburch,
Mitsdien dat my het hart bedruift wat te verlichten
Hy als een guet factoer het drilspel fraey zal dichten
En loven zal de maets te volgen, zynde los,
Chiel, Huuf, Haex, Werb, Corael, Ton, Gout, Dirts Herc en Vos.

*[De Huet komt, als hij wijs is, als eerste aanzetten,
hij drilt fraai in zijn manier van lopen. Daarna volgt onze Veenenborch,
maar dit keer zal Van Crenenburch aanbieden
- om mijn bedroefde hart iets te verlichten -
dat hij als een goede factor het fraaie drilspel zal dichten
en beloven zal de maten te volgen, ongebonden:
Chiel, Huuf, Haex, Werb, Corael, Ton, Gout, Dirts Herc en Vos.]*

Het is een moeilijke passage – het hele Vastenavondgedicht is uiterst lastig - maar duidelijk is dat Van Hout de rederijders kent, en sommigen van hen vermoedelijk vrij goed – dat geldt

voor *onze* Venenborch en voor factor Mathijs Harmensz van Crenenborch. Maar is dat genoeg om te veronderstellen dat Van Hout hier toch zijn medebroeders toespreekt? Ik geloof niet dat dit hier het geval is.

Ik denk dat het Vastenavondgedicht niet is voorgelezen voor de Leidse rederijders – er is geen noodzaak om dat te veronderstellen. Onder de tekst noteerde Van Hout weliswaar ‘Gelezen 18 Januari 1579. Hout en Wint’, maar er staat niet bij wáár hij dat deed. Inmiddels ben ik ervan overtuigd dat dit niet in de rederijderskamer gebeurde, maar op de plaats waar de ‘ware poëzie’ wél te vinden was, namelijk in het Gezelschap, de universitaire kring – een suggestie die Prinsen ooit al tussen neus en lippen deed. Het gedicht past wat betreft inhoud en sfeer veel beter in het Gezelschap dan in de rederijderskring, met het eerste deel over Lucretia en de ironische, spottende toon die gemeengoed was onder de academische *socii*.

Besluit

Jan van Hout was een tussenfiguur, een intermediair tussen twee literaire werelden, namelijk die van de rederijders en die van de pasopgerichte Leidse universiteit. Die vaststelling is denk ik op basis van de analyse van de teksten die Van Hout schreef in de jaren 1577-1579 nog aan te scherpen. Van Hout heeft de rederijderij vooral gezien als een politiek instrument in handen van de Leidse stadsregering. Vanuit die intentie heeft hij de rederijderij bevorderd en in goede banen proberen te leiden, en daarmee heeft hij geen geringe rol gespeeld in het Leidse rederijdersleven van het laatste kwart van de zestiende eeuw. Dat is iets anders dan op een opportunistische manier misbruik maken van de kamerbroeders – Van Hout zelf zal het gezien hebben als een logisch deel van zijn werk. Maar de ware vervulling van zijn eigen dichterschap zocht hij elders.

Literatuur

- Brinkman, Herman: *Dichten uit liefde. Literatuur in Leiden aan het einde van de middeleeuwen*. Hilversum 1997.
- Hout, Jan van: *Opdracht aan Broer Cornelis*. Ed. K. Bostoen & S. Gabriëls. Leiden 1990.
- Hout, Jan van: *Voorrede tot het Gezelschap. Voorrede bij zijn vertaling van Buchanans Franciscanus*. Ed. K.J.S. Bostoen, S. Gabriëls & J. Koppenol. Soest 1993.
- Koppenol, Johan: ‘In mate volgt mi: Jan van Hout als voorman van de renaissance’. In: *Spektator* 20 (1991), 55-85.
- Koppenol, Johan: *Leids heelal. Het Loterijspel (1596) van Jan van Hout*. Hilversum 1998.
- Prinsen, J. ‘Bronnen voor de kennis van leven en werken van Jan van Hout I’. In: *TNTL* 22 (1903), 203-239.
- Prinsen, J. *De Nederlandsche renaissance-dichter Jan van Hout*. Amsterdam 1907.

deze Lezing is onderdeel van het
Symposium van 11 december 2009:
HART VOOR LEIDEN: JAN VAN HOUT (1542-1609)
georganiseerd door de Vereniging Jan van Hout.
Zie voor de teksten van alle lezingen, verslag, foto's etc:
www.janvanhout.nl

